

Тереса Оларчик

ТИША У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасна людина звикла до постійної активності, їй складно знайти місце і час для відпочинку. Тиша стала дефіцитним товаром, якого всі потребують. Особливо важливою вона є в навчально-виховному процесі. Авторка представляє результати дослідження, проведеного серед учнів та вчителів базових шкіл, гімназій, понадгімназійних навчальних закладів (ліцеїв, технікумів, професійних шкіл) на теренах Малопольського воєводства (м. Краків), на основі якого зроблено висновки і запропоновано педагогічні рекомендації.

Ключові слова: тиша, шум, звук, учень, учитель, школа, простір школи.

Teresa Olearczyk

SILENCE AT THE PROCESS OF SECONDARY EDUCATION

A modern human being has got accustomed to constant activities; it is complicated to find a place and time to rest. Silence has become a scarce product needed by everybody. Especially important it is in the educational process. The author represents the results of researches, conducted among students and teachers of basic schools, gymnasiums, other secondary educational institutions (lyceums, technical colleges, vocational schools) in Malopolska province (Krakow); makes the conclusions and offers the pedagogical proposals.

Keywords: silence, noise, sound, student, teacher, school, school space.

Вступ

Світ, у якому ми живемо, стає дедалі шумнішим. Епоха технічного прогресу багата і на дивовижні винаходи, і на «продукти» шуму, джерелом якого є вуличний рух у містах, літаки і потяги, голосні розмови в публічних

місцях, косарки, технічні пристрої, гучна музика, ігрові та шкільні спортивні майданчики, крики дітей, різкі дзвінки між уроками, звуки мобільних телефонів, планшетів тощо. Тиша стала дефіцитним товаром, за яким пильно шукають. Попри те, що ми звикли до звуків, якими супроводжується наше щоденне життя, кожен шум нас дратує і мучить фізично та психічно.

Шум та акустичне насильство незмінно супроводжують людство принаймні від часів промислової революції. Вони тісно пов'язані з економічною системою та господарством, що базуються на непоновлювальних джерелах енергії, законодавстві, що дає дозвіл на руйнування природного середовища, та споживацькому стилі життя західних суспільств.¹

Щораз більше людей у пошуках тиші переселяються в передмістя, але, щодня їдучи до міста і назад, вони посилюють транспортний шум, від якого страждають люди, які живуть побіч головних доріг та залізничних колій. Класифікація розмаїтих видів тиші повинна мати також категорію «егоїстична тиша», яку доречно розглядати з перспективи етики, а не культурознавства.

Вплив шуму на здоров'я. Органи слуху пов'язні з центральною та вегетативною нервовою системою. Слухові подразники впливають на перебіг усіх життєвих функцій, у тому числі:

- кровносної, дихальної і травної систем
- робить мову менш зрозумілою
- псує зір і погіршує увагу
- спричинює погіршення слуху, безсоння та постійне нервово напруження.

Звуки гучністю 70 дБ людина не може зносити довго. Шкоди завдають звуки гучністю від 90 дБ, а біль з'являється при гучності 130 дБ. Доцент д-р інженер Данута Аугустинська, магістр інженер Ян Радош з Центрального інституту охорони праці – державного дослідницького інституту – представили огляд досліджень шуму в польських і закордонних базових школах. Дослідження виявили незадовільний стан акустичних умов у польських школах. Впровадити тишу в ментальність і взяти її до уваги у виховному процесі нинішнього молодого покоління – це, як видається, принципово важливе завдання.

Руйнування акустичного середовища, однак, відбувається не лише в результаті забруднення шумом. Цінність звукового пейзажу залежить не лише від рівня децибел, але й від різноманітності та якості інформації, яку можна за допомогою звуків отримати та передати іншим.

¹ K. Marciniak. Ekopolityka ciszy. // *Glissando: Magazyn o muzyce współczesnej* 26 (2015).

Поняття тиші має багато аспектів. Можна розглядати:

- тишу зовнішню і тишу внутрішню
- теоретичний контекст поняття тиші
- практичний контекст: метод – спосіб спілкування, взаємодія; зосередження
- психологічний контекст: потреба почуття безпеки
- тиша як процес – впровадження в життя одного з трьох компонентів діалогу як методу (пізнавальний, емоційний або праксеологічний)
- тиша як постава – готовність обох сторін відкриватися до взаєморозуміння, зближення і співпраці
- тиша глибоко заторкує людську екзистенцію, внутрішнє «Я» людини
- тиша як ініціально-містагогічний (таїнственный) процес.

Культура тиші обіймає:

- тишу елітарної культури (словесна еквілібристика), мовчання, включене в ораторське мистецтво
- тишу народної культури – перебування в тиші та конденсування мови
- тишу як сферу культури, що зберігає тривкість та окремішність.

Тиша виражається багатьма способами – у мовчанні, умінні слухати, вслухатися (поліпшує увагу, зменшує тиск); сприйняття тиші залежить від віку. Користь від тиші: заспокоює, стишує, добре впливає на нервову систему, поліпшуються стосунки з ровесниками та вчителями.

Економічний аспект тиші. Технології поволі, але неминуче відходять в історію, що є наслідком економічного розрахунку, бо шум – це гроші, викинуті на смітник. Продукування звуку вимагає енергії, отже, тихіші пристрої загалом не тільки приємніші, а й дешевші в користуванні. Часто підкреслюють, що тиша стала продуктом; продуктом – аж ніяк не тожним із тишею – є також відсутність шуму. Якщо тиша цінна і її підтримування коштує дорого, то відсутність шуму (через вибір тихіших пристроїв) дає змогу заощадити гроші. Однак чим більше заощадимо на відсутності шуму, тим поширеніша й дешевша буде тиша, а тоді вона стане товаром, який зможе собі дозволити дедалі більше споживачів. Ця капіталістична петля тиші не має нічого спільного з вимогами акустичної екології, однак її наслідком є те, що суспільство змінює своє ставлення до звукового середовища, а це створює сприятливий ґрунт для популяризації ідеї саундскейпу (soundscape).

Уперше за багато століть звуковий горизонт замість звужуватися, почне поступово розширюватися. Звуковий пейзаж, в якому сьогодні домінують двигуни локомотивів, стане набагато чистіший і різноманітніший. Якби так сталося (а це зовсім не є щось нереальне), наслідки для культури і звукового середовища були б порівняльні з наслідками промислової революції. Однак справжня революція надійде з поширенням електричних автомобілів – в містах стане тихо.

Власне дослідження. Тишу і мовчання слід розглядати й аналізувати в контексті інших явищ і педагогічних понять. До них, без сумніву, належить виховання, зміст та обсяг якого, з огляду на відсутність чітких критеріїв, розуміють дуже по-різному. І тиша, і мовчання – обоє вбудовані у виховання, яке заторкує усі виміри щоденного життя, та нерозривно з ним пов'язані. Позитивним результатом виховання є вміння урівноважувати звуки – тишу і мовчання, братися до різного роду діяльності, однак важливою для нас буде цілеспрямована діяльність. Без чіткого розуміння цілі виховання та культури поведінки не можна сподіватися позитивних результатів.

Усупереч поверховим і помилковим уявленням, тиша має важливе значення для комунікації, хоч би як антитеза до інформаційного шуму з класичної моделі Шеннона-Вівера. Цікаво, що на противагу мовчанню, тишу звичайно характеризують позитивно, як синонім спокою. Щоб функціонувати в суспільстві, людина мусить комунікувати з іншими його членами. Комунікація дає нам змогу обмінюватися думками та співдіяти. Завдяки умінню порозумітися будуються міжлюдські контакти. Низький рівень таких умінь призводить до самотності та почуття безпорадності, невдоволення та невдач в особистому житті.

Згідно з Ю. Габермасом, комунікативна дія означає певний тип обміну інформацією, який координується актом мовлення, але до нього не зводиться², оскільки в міжособистісній комунікації наявні як контекст висловлювання, так і тиша. Тиша – не лише тоді, коли немає слів, але коли визначається певний внутрішній порядок через стримування і непромовляння слів.

Тиша асоціюється зі спокоєм, але також і зі страхом. Ми знаємо, що є тиша «зловісна», а ще є тиша ізоляції. Мої дослідження стосувалися тиші в школі та її значення для культури поведінки та соціального розвитку учнів. Отож тиша є фундаментом виховання, а мовчання – працею, яка спрямовує до рефлексії, а рефлексія провадить до зростання.

Дослідження проводилися в базових школах, гімназіях і понадгімназійних навчальних закладах на теренах Малопольського воєводства в період з грудня 2015 по квітень 2016 р.

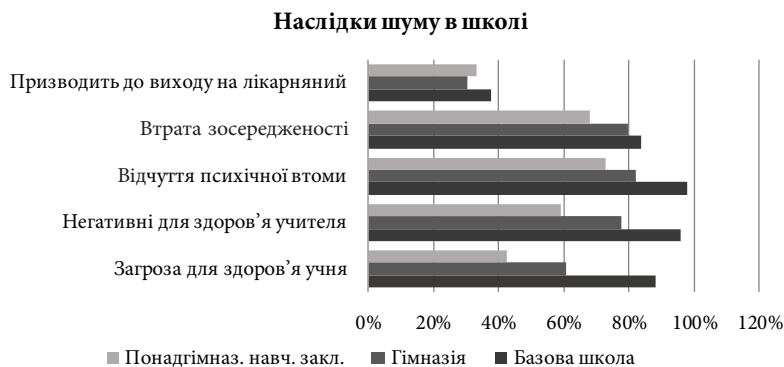
² J. Habermas. *Teoria działania komunikacyjnego*, т.1: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*. Warszawa 1999, с. 190

Діаграма 1. Наслідки шуму в школі за оцінкою учнів гімназій та понадгімназійних навчальних закладів. Джерело: власне опрацювання

Учні гімназій та понадгімназійних навчальних закладів майже ідентично оцінюють наслідки шуму в школі. Вони говорять про виснаження, втрату зосередженості та втоми. Старші учні, крім того, сильніше усвідомлюють наслідки шуму для здоров'я.

Діаграма 2. Наслідки шуму в школі за оцінкою учителів. Джерело: власне опрацювання

Учителі базових шкіл набагато сильніше, ніж інші, відчувають негативні наслідки шуму. На вищих етапах навчання зменшується відсоток учителів, які визнають шум за небезпеку. Напевно, це впливає з того, що учителі базових шкіл найбільше стикаються з шумом у своїй щоденній праці, тому їхня свідомість наслідків шуму найвища. Ймовірно, вони щоденно борюються з проблемами із здоров'ям, втомою, клопатами із зосередженням. Одна з учительок зізнається: «Рівень децибел на перервах у нашій школі зазвичай коливається між 85 та 95. Але є такі дні, коли він перевищує 100 дБ. Немає сумніву, що це шкідливо для здоров'я учнів та учителів.

Після восьми класних годин я потребую принаймні однієї години абсолютної тиші, щоб прийти до себе (не відпочити, а лиш дійти до себе). Тому важко дивуватися тому, що діти постійно збуджені, не можуть зосередитися, а в результаті школа не є місцем, куди біжать з радістю».

Поняття тиші й мовчання

Найчастіше тишу розуміють як відсутність слухових подразників (чутних звуків). Абсолютна тиша – в якій немає жодних звукових хвиль – трапляється, однак, надзвичайно рідко. Вважається, що вона взагалі недосяжна. Зазвичай ми не чуємо або не зауважуємо тільки тих звуків, сила яких нижча певного порогового значення. Цей поріг переміщається залежно від гостроти слуху та зосередженості уваги. Але коли вже він визначений, то тишу нижче цього порогу можна назвати тишею в прямому сенсі³.

А от у широкому розумінні тишею є відсутність подразників різних органів чуття. У цьому контексті можна говорити про тишу візуальну, дотикову, смакову, емоційну тощо. «Це значення тиші виникає завдяки метафоричній аналогії – аналоги ведуть до подібного враження, яким є відсутність враження. Це є також аналогія пропорційності, що полягає у відсутності чуттєвих подразників»⁴. Тиша існує незалежно від людини. Звуки природи творять сприятливу для людини тишу; рух не заважає тиші. Тиша не зносить шуму. Тишу слід визначити як стан, в якому можна розпружитися й заспокоїтися, бо ми чуємо, що жоден звук не свідчить про те, що довкола нас щось нам загрожує.⁵

Мовчання – це специфічний рід тиші, з яким маємо справу в ситуації, коли не здійснюється очікування відповіді на якийсь подразник або знак. Ілюстрацією такого розуміння тиші є пауза в музиці. У певному сенсі специфічною версією тиші є гармонія і стильова консеквентність. Там, де їх бракує, панує шум форм⁶. Мовчання обумовлене присутністю людини й актом її волі («утримуюся від мовлення, не беру слова»). Мовчати можна в шумі.

Як правило, ми любимо тишу, тобто ситуацію, коли нас оточують знайомі й передбачувані звуки. Слух – це потужний пізнавчий інструмент, за його допомогою ми щохвилини збираємо величезну кількість інформації. Якщо зір дозволяє нам передовсім поглибити наші знання на тему чо-

³ J. F. Jacko. Cisza jako pojęcie analogiczne. Próba syntezy ontologiczno-semiotycznej // *Przestrzeń ciszy. Przestrzenie wizualne i akustyczne człowieka. Antropologia wizualna jako przedmiot i metoda badań* / ред. J. Harbanowicz, A. Janiak. Wrocław 2011, с. 14.

⁴ Там само, с. 15.

⁵ K. Marciniak. Ekopolityka ciszy // *Glissando: Magazyn o muzyce współczesnej* 26 (2015).

⁶ J. F. Jacko. Cisza jako pojęcie analogiczne, с. 17.

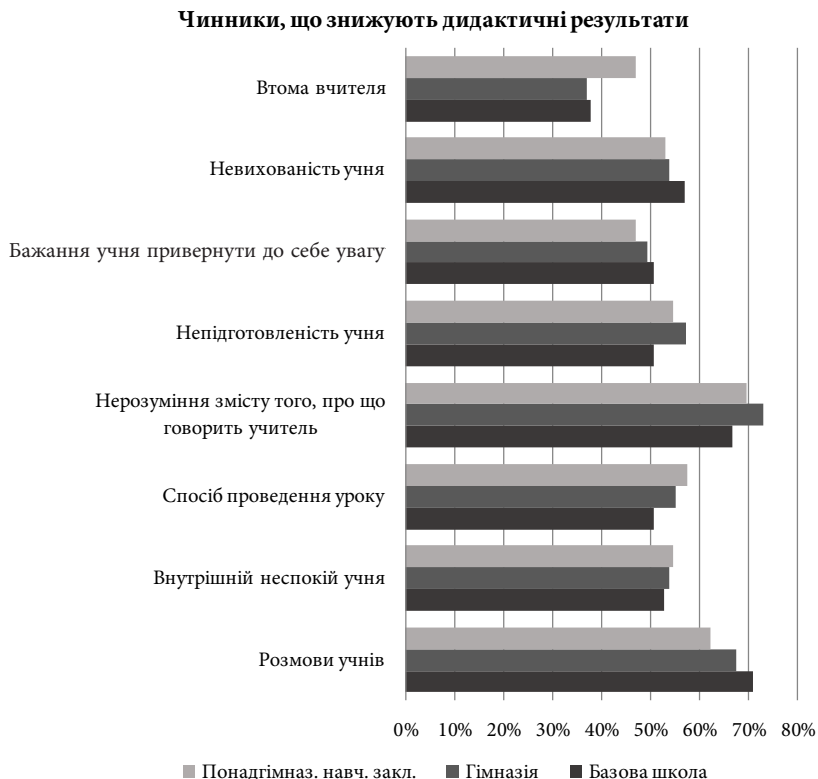
гось, про що ми знаємо, що воно є, то найважливішою, а водночас недоцінюваною функцією слуху є інформування нас про те, що чогось іще нема⁷.

Брак тиші стигматизує, спотворює нормальний розвиток дитини. Неможливість відпочити в тиші руйнує психічно, а недружнє звукове оточення спричинює атомізацію локальних спільнот. Отже, тиша не є тільки суб'єктивним естетичним пережиттям, а є елементом, необхідним для здоров'я і доброго самопочуття людей і тварин. Тут не торкаюся питання про відповідальність людини за стан акустичного середовища планети⁸.

Тиша в дидактиці. Важливим елементом процесу едукації є віднаходження складного зв'язку між естетичним пережиттям та довколишньою реальністю.

Діти люблять тишу, навіть галасливі зауважують, що перебування в тиші для них корисне, допомагає зосередитися. Учням, які мають проблему із зосередженням, п'ять хвилин тиші дають змогу зосередити увагу й брати участь в уроці.

Діаграма 3. Чинники, що, на думку вчителів, знижують дидактичні результати. Джерело: власне опрацювання

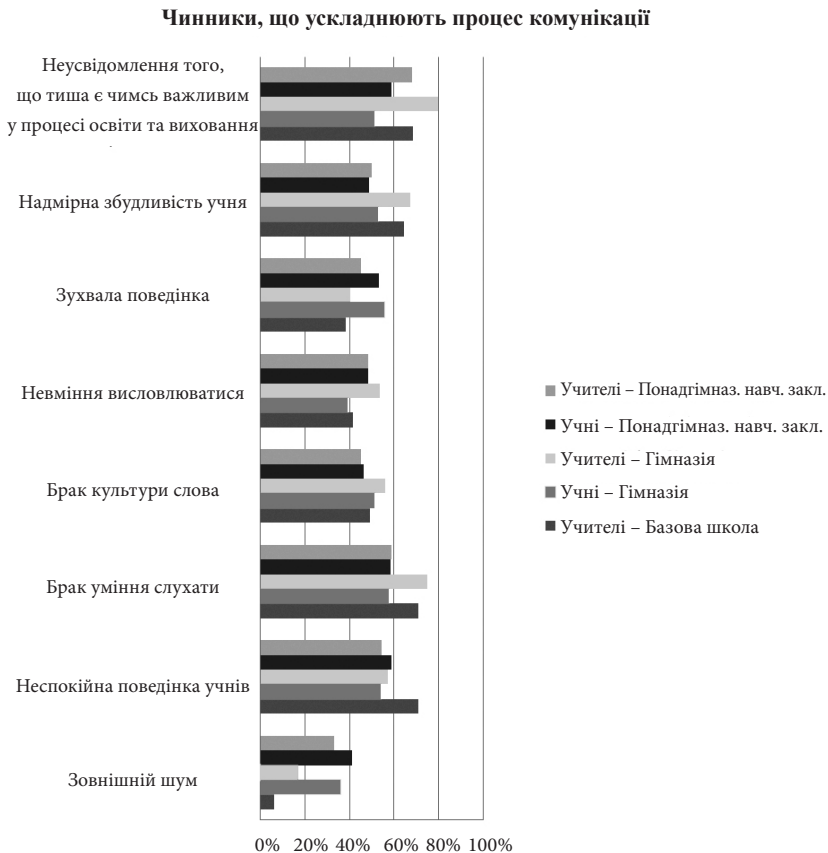

⁷ К. Marciniak. Ekopolityka ciszy // *Glissando: Magazyn o muzyce współczesnej* 26 (2015).

⁸ К. Marciniak. Ekopolityka ciszy // *Glissando: Magazyn o muzyce współczesnej* 26 (2015).

Аналізуючи відповіді учителів, можна зауважити, що найбільшою проблемою на всіх рівнях освіти є неправильна поведінка учнів (розмови на уроці, невихованість, невідповідність), а також нерозуміння змісту того, про що говорить учитель. З віком незначно зменшується відсоток учнів, що розмовляють на уроці. Варто зауважити, що відповіді вчителів на наступних етапах навчання різняться незначно. Учителі учнів старших класів частіше вбачають причину слабого дидактичного результату також у собі (спосіб проведення уроку, втома вчителя). Можна припустити, що праця з дорослішими, менш залежними від учителя учнями спонукує до рефлексії над власною працею. Дуже важливо усвідомлювати, що проблеми комунікації пов'язані з поведінкою обох сторін. Якщо покласти всю відповідальність за невдалий процес комунікації на учнів, то це може спричинити лише поглиблення проблеми.

Діаграма 4. Чинники, що ускладнюють процес комунікації, за оцінкою учителів та учнів. Джерело: власне опрацювання

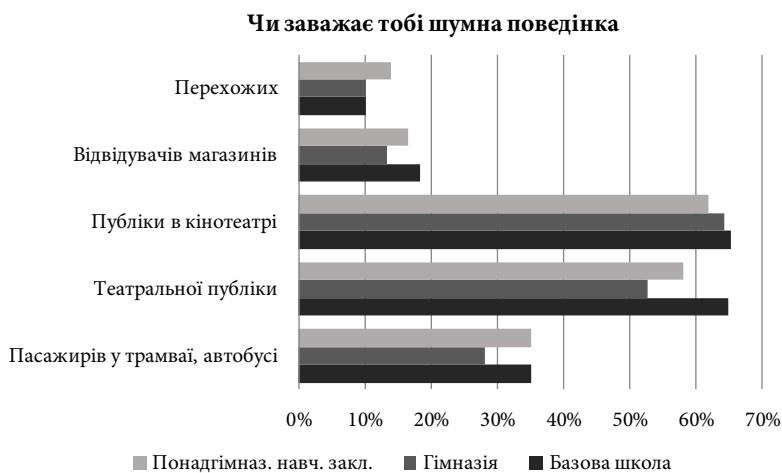

І учителі, і учні – всього лише люди, а отже, вони можуть робити помилки. Тут не йдеться про звинувачення чи виправдання кого б то не було, а тільки про усвідомлення, що в кожного може бути «поганий день», і це найважливіший елемент, необхідний для виправлення спілкування. Варто було б навчати цього аспекту не лише учнів, а й учителів, щоб вони вміли знаходити чинники, які ускладнюють контакт, не тільки в інших, але й у собі. Бо якщо поведінку інших змінити важко, то змінити свою – дуже навіть можливо. А іноді зусилля однієї зі сторін достатньо, щоб і друга взялася за таку саму працю над поправленням стосунків.

Питаючи учнів та вчителів про те саме, ми маємо змогу порівнювати їх способи підходу до того самого питання та перевірити, чи є відмінності в їхньому способі інтерпретації тих чи інших явищ. Можна зауважити, що майже всі названі чинники мають більшу вагу в очах учителів. Учні, ясна річ, також зауважують проблему, але не надають їй такого ж великого значення. Можливо, для учнів ці чинники не є такі суттєві, як для учителів, тому, що саме учителі зазвичай є надавачами інформації, а отже, більшу увагу звертають на те, чи і яким чином їх повідомлення було сприйняте.

Ставлення учителів та учнів до збереження тиші

Діаграма 5. Думки про шумну поведінку інших осіб. Джерело: власне опрацювання

Учні усвідомлюють, що в публічному просторі тиша потрібна, але в певних місцях. Без огляду на етап освіти вони критично ставляться до шуму в кіно чи в театрі. Трохи більше поблажливості виявляють у випадку шуму в трамваї. Однак вулицю чи магазин трактують як місце, де шум є нормальною річчю. Тому лише невелика кількість учнів звертає увагу на шумну поведінку перехожих чи покупців. Така толерантність

вказує на те, що шум у публічному просторі для молодих людей настільки природний, що загалом їм не заважає.

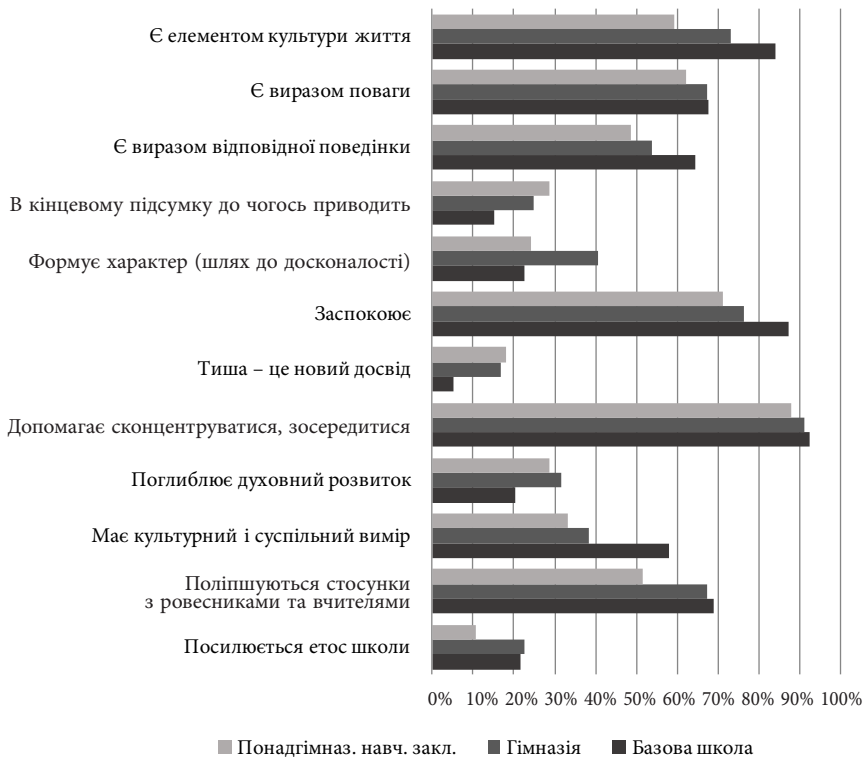
Таблиця 1. Користь від дотримання тиші за оцінкою учнів (у %). Джерело: власне опрацювання

Користь від дотримання тиші	Гімназія	Понадгімназ. навч. закл.
Зосередження, увага при виконанні завдань	75,93	75,00
Формування внутрішнього порядку і моральних принципів	38,10	47,88
Добачання проблем і потреб іншої людини	31,75	45,34
Уникнення осуду з боку інших за недотримання тиші	22,75	25,85
Захист від конфлікту із законом	13,23	12,71

Учні добачають конкретну користь від дотримання тиші. Вони підкреслюють її значення для зосередження уваги при виконанні завдань. Старші учні звертають також велику увагу на те, що тиша допомагає виробляти внутрішній порядок і бачити потреби іншої людини.

Діаграма 6. Користь від тиші за оцінкою учителів. Джерело: власне опрацювання

Користь від тиші в школі

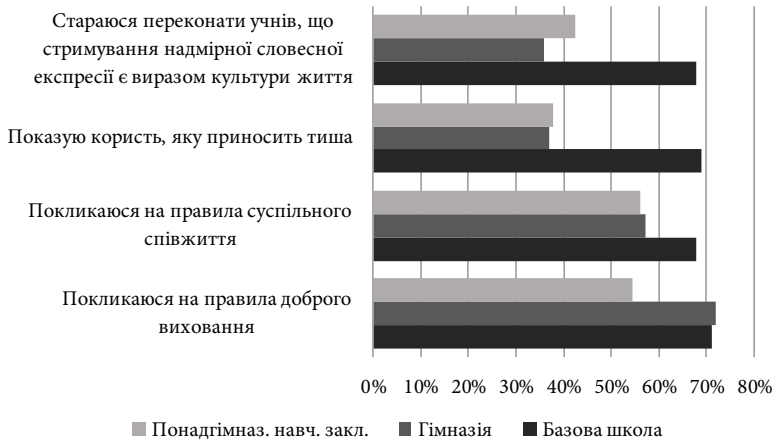
Учителі базових шкіл надають тиші найбільшого значення і цінують її чи не в кожному аспекті. Учителі понадгімназійних навчальних закладів більшу, ніж інші, вагу приписують духовним цінностям тиші (вона до чогось провадить, поглиблює духовний розвиток). Це тим більш цікаво, що у відповідях учнів молоді із понадгімназійних навчальних закладів виявляла найбільше зацікавлення тишею в контексті формування внутрішнього ладу й моральних принципів. Можливо, учителі гімназій сприймають своїх учнів як більш зрілих, ніж вони є насправді. Слід було б глибше розглянути цю проблему, оскільки такий дисонанс може породити різні недомовки і труднощі в комунікації. Може виявитися, що деякі гімназисти ближчі до дітей, ніж до молоді, і саме на такому рівні їх треба трактувати, доносячи до них відповідне повідомлення.

Діаграма 7. Користь із практикування тиші в школі за оцінкою учнів. Джерело: власне опрацювання

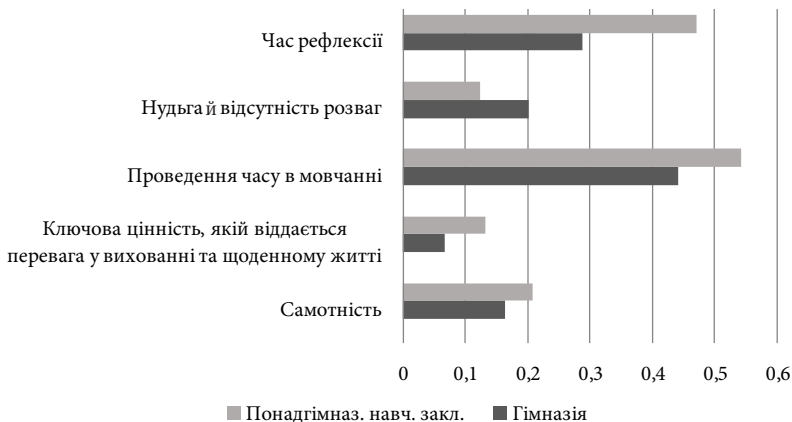
Близько половини учнів цінують тишу в процесі навчання, причому старші учні, крім того, звертають більшу увагу на те, що вона створює можливість для рефлексії та глибокої призадуми (що підтверджує попередні припущення).

Заходи на підтримку/збереження тиші

Тиша отримує привілейоване значення у вихованні поведінки, шукаються можливості запровадження її як основного принципу культури поведінки, процесу комунікації. Досліджуються відмінності у сприйнятті тиші учнями та вчителями.

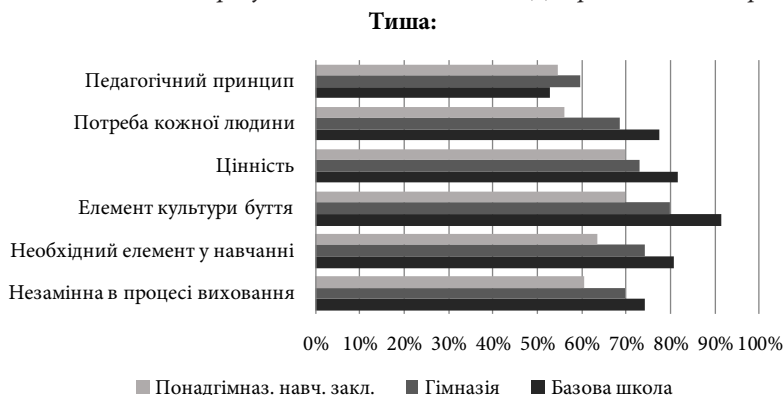
Визначення слова «тиша»

Залежно від віку респондентів, а також від рівня школи спостерігається зміна розподілу відповідей. Відповіді гімназистів значно відрізняються від визначень учнів базової школи, а ще виразніше це видно у відповідях

учнів понадгмназійних навчальних закладів. Дослідження показують, що найстарші учні розуміють тишу глибше – як час рефлексії та мовчання. Не є вона для них простою відсутністю звуків, а є способом проведення часу. Лише невелика кількість гімназистів розуміє тишу як нудьгу. На жодному рівні освіти тишу не сприймають як цінність. Декому вона асоціюється із самотністю або нудьгою, особливо молоді гімназійного віку.

Діаграма 8. Учительське розуміння поняття тиші. Джерело: власне опрацювання

На діаграмі 8 представлено учительське розуміння тиші. Учителі базових шкіл надають тиші найбільшого значення, пов'язують її з культурою життя, вважають тишу необхідним елементом освіти. Таке розуміння змінюється на наступних етапах освіти. Це виглядає симптоматичним, якщо співставимо ці результати з відповідями учнів, для яких з віком цінність тиші росла (незначно, та все ж).

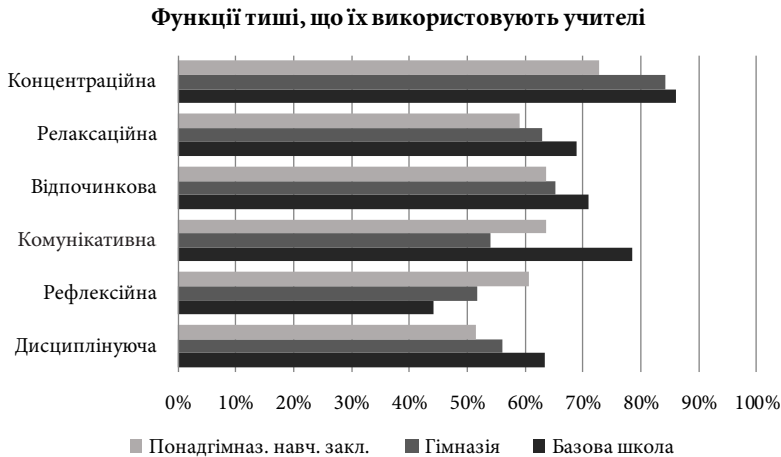
Таблиця 2. Тиша в праці учителів (подано у %). Джерело: власне опрацювання.

Тиша може і повинна бути:	Базова школа	Гімназія	Понадгмназ. навч. закл.
Складовою виховних методів	66,67	55,06	56,06
Складовою навчальних методів	51,61	48,31	42,42
Педагогічним принципом	38,71	35,96	39,39
Педагогічною рефлексією	35,48	35,96	40,91
Допомогою для володіння собою	58,06	55,06	59,09
Допомогою у володінні класом	62,37	57,30	57,58

Багато респондентів трактують тишу як засіб для опанування ситуації в класі та як складову виховних методів (особливо на першому рівні освіти). Однак у жодному випадку її не трактують як ключовий педагогічний принцип. Можливо, слід було б змінити такий спосіб сприйняття явища тиші, аби могли повністю використати її потенціал у педагогічній праці.

А в теперішній ситуації, як видається, її трактують як «пасербицю»: використовують у практиці, але не ставлять на ключовому місці, не надають їй першорядного значення. Дуже цікавою тенденцією є визнання першості тиші як допомоги у пануванні над собою (а не над класом) серед учителів понадгмназійних навчальних закладів. Цей аспект проблеми вони поставили на першому місці за важливістю. Це свідчить про глибшу рефлексію учителів старшої молоді, які усвідомлюють, що виховний процес на цьому етапі в особливий спосіб спирається на авторитет, який, у свою чергу, мусить мати опертя в позитивному прикладі. Не слід, однак, забувати, що діти з наймолодшого віку вчать через наслідування – тому слід було б наново оцінити свій підхід до тиші. Без сумніву, це принесло б позитивні дидактичні та виховні результати.

Діаграма 9. Функції тиші за оцінкою учителів. Джерело: власне опрацювання

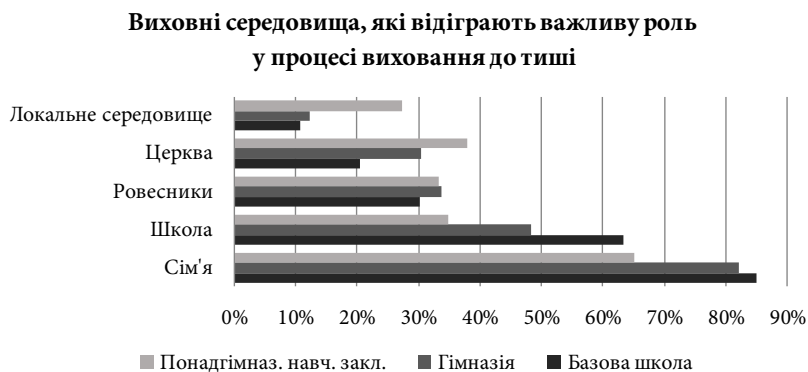
До найважливіших завдань школи належить навчання та виховання. Як найважливішу функцію тиші респонденти називали концентраційну, комунікативну, меншою мірою – дисциплінуючу та відпочинкову. Концентраційну функцію тиші високо оцінили учителі шкіл усіх рівнів. Дослідження дають підстави для висновку, що маємо справу з поширенням деякого інтелектуального лінивства; рефлексійна функція тиші більше цінується стосовно старших учнів, учнів гімназій чи понадгмназійних навчальних закладів. У процесі освіти, в шкільному навчанні важливу функцію сповнюють розум і воля. Респонденти підкреслювали конечність інтегрального виховання, не завжди враховуючи зв'язки з моральним вихованням, яке є основою кожного виховного процесу. Можливо, нині занадто наголошують на роботі в групі, оминаючи при цьому значення одиниці, відкидаючи індивідуальну працю над вихованцем та з вихованцем.

Допомогти в цьому може пізнання тиші, яке є водночас пізнанням себе, правди про природу людини, про добро, яке виражається у раціональності мислення.

Сучасна технологія змінила стосунки між людьми, в тому числі в сім'ї. Дедалі частіше можна їх окреслювати як короткотривалі, нині важко говорити про постійні, глибокі зв'язки. Бракує розмови, діалогу, «звіряння» (не плутати з пліткуванням). Люди порозуміваються у спосіб поверховий, безособовий, з дистанцією – як нібито ми хотіли б відділити слова від емоцій та почуттів. А все це через всюдисущий медіальний шум і шалений наплив інформації, від якого неможливо втекти. Тиша, яка підтримує концентрацію, але також і комунікаційну функцію, могла би допомогти суттєво поліпшити цю ситуацію.

На наступних, вищих рівнях освіти значення дисциплінуючої функції тиші, за оцінкою учителів, падає, а зростає значення рефлексійної функції. З віком учні набувають уміння панувати над собою, отже, немає необхідності в сильному їх контролюванні та підтримуванні дисципліни. Натомість зростає потреба у рефлексії, потреба замислюватись над собою та своїм життям. Цю тенденцію варто використати в педагогічній праці, і на наступних етапах освіти щораз більший наголос робити на розмову/дискусію з учнем, на пояснення (а не накидання) користі від тиші. Варто було б підтримувати учнів у їх потребі заглядати «всередину» себе в щирій розмові, навіть якщо ці розмови будуть важкі, а точка зору учня не конче буде збігатися з поглядами учителя. Треба подолати страх учителів перед такими учнями. Учні у відповідях на запитання анкети та у приватних розмовах стверджували, що учителі не хочуть їх слухати, а себе вважають за всезнаючих.

Діаграма 10. Виховні середовища, які, на думку учителів, мають вплив на формування культури тиші серед учнів. Джерело: власне опрацювання

На діаграмі 10 представлено виховні середовища, які на думку опитуваних мають значення у процесі виховання, формування характеру, а також культури поведінки. Згідно з даними учителів, сім'я має найбільше значення, так само як і школа, що пов'язано з віком та етапом навчання. На вищих етапах освіти зменшується значення школи і сім'ї внаслідок того, що учень набуває більшої самостійності та незалежності; а в гімназії та понадгімназійних навчальних закладах зростає роль Церкви та локального середовища.

Можливо, ріст значення Церкви в житті молоді пов'язаний із збільшеною рефлексивністю? Цікаво, що вплив ровесників на кожному етапі освіти залишається більш-менш такий самий. Старші діти більш свідомо беруть участь у духовному житті. Понадгімназійна молодь чітко вказує на важливість для них локального середовища. Однак треба пам'ятати, що це думки учителів, а не самих учнів. Отже, постає запитання, наскільки достовірною є їхня оцінка, а якою мірою це тільки «прийняття бажаного за дійсне»?

Таблиця 3. Рівень шуму в школі за оцінкою учнів (у %). Джерело: власне опрацювання

Рівень шуму в школі:	Базова школа	Гімназія	Понадгімназ. навч. закл.
низький	1,69	12,17	14,41
нейтральний	48,31	34,92	45,34
високий	50,00	52,91	40,25

Учні базових шкіл та гімназій оцінюють рівень шуму в школі вище, ніж учні понадгімназійних навчальних закладів. На наступних етапах освіти зростає відсоток учнів, які вважають рівень шуму в школі низьким.

Таблиця 4. Рівень шуму в школі за оцінкою учителів (у %).

Джерело: власне опрацювання

Рівень шуму в школі:	Базова школа	Гімназія	Понадгімназ. навч. закл.
низький	0,00	10,11	13,64
нейтральний	13,98	37,08	51,52
високий	86,02	52,81	34,85

Учителі базових шкіл оцінюють рівень шуму в школі як дуже високий, жоден із них не оцінив його як низький. Можливо, те, що діти вважають природною експресією та привілеєм віку, для учителів уже є галасом. Однак на наступних етапах навчання інтенсивність шуму за оцінкою учителів значно падає. У випадку гімназій нема значної відмінності між учнівською та учительською оцінкою шуму. У свою чергу, більше половини (51,52%)

педагогів, які працюють у понадгімназійних навчальних закладах, уважають рівень шуму за нейтральний.

У відповідях як учнів, так і вчителів чітко видно спадну тенденцію в оцінці рівня шуму на щораз вищих етапах здобуття освіти. Можна двояко інтерпретувати це явище. Або шум буденніє, ми перестаємо звертати на нього увагу, або учні, дорослішаючи, зазвичай стишуються. Якщо правдою є друге, то, може, варто було б у базових школах подумати про такі розв'язки, які підтримали б учнів у творчому використанні надміру енергії (організовані заняття під час перерв, більше рухливих ігор, завдяки яким можна дати вихід енергії у призначений для цього час).

Розуміння тиші почало змінюватися. Тишу можна купувати, наприклад, в поїздах чи кав'ярнях є зони тиші. Час можемо купувати, хтось може щось за нас зробити, а ми в цей час можемо робити щось інше або побути в тиші.

Питання, які я навела, сплітаються в дуже складну матерію, і їх неможливо тут тепер розглянути. Особливою трудністю є визначення межі між тим, що є позитивного в тиші, а що ні. Тиша як чеснота може бути постійною можливістю для рефлексії над собою та певної поведінки.

Врешті заторкну питання естетики тиші, тобто філософсько-педагогічних роздумів про красу і мистецтво перебування в тиші. На запитання про те, чи може сама тиша бути красивою чи ні, можна, мабуть, відповісти ствердно, про що свідчать висловлювання опитуваних і такі окреслення, як «чарівна тиша», «заспокійлива тиша» тощо. Хоч яке цікаве є питання, яким чином тиша може бути красива і в чому мала би полягати її краса, хочу звернути увагу на інше питання: в чому полягає естетичний характер тиші, чи тиша взагалі є категорією естетичною. Не видається, що тиша як естетична категорія могла би бути монолітом, адже тишу можна по-різному сприймати і переживати. Чи тиша, отже, є проявом шукання якогось добра, чогось позитивного? Чи можна висунути гіпотезу, яка б пояснювала, чому тиша така потрібна і похвальна, особливо в сучасну епоху шуму і хаосу?

Вираження тиші в мистецтві. Тишу можна порівняти з красою краєвиду. Кожна людина по-своєму переживає тишу. Контемпляція є перебуванням у тиші. Є час активності, і є час тиші. Шум і тиша в певному сенсі – витвір і вибір людини. Людина здатна творити і шум, і тишу. Як слід розуміти зв'язок між можливістю бути в тиші та природою людини? Тиша не загрожує активності, ані не обмежує її, вона є елементом культури поведінки. Вона дає змогу ділитися красою, яку черпають з буття в тиші. Це новий досвід. Кожен із цих видів тиші сповнює заспокійливу, стишуючу, релаксаційну функцію, допомагає зосередитися, будувати суспільні стосунки.

Педагогічний аспект тиші – тиша в педагогічній теорії. Тиша в педагогії з'явилася завдяки Марії Монтесорі, яка вказувала на використання тиші в процесі виховання. Тиша полегшує зосередження, дає дитині змогу внутрішньо відкритися. Способом стишення на уроці є не наказ учителя, а власна воля дітей, щоб таку тишу підтримувати, виховання за допомогою «приготовленого оточення», тобто едукативно корисного виховного середовища.

Електронне вухо встановлене в лодзькій базовій школі №162. Воно налаштоване на 75 дБ і пильнує, щоб учні не переступали цього рівня гучності в класі. Коли воно світиться червоним, учні поводяться тихо.

- Перше «електронне вухо» виготовлене в Польщі (інші пристрої цього типу завезені). Студенти Інституту управління Вищої професійної школи в Нисі спроектували та виготовили «електронне вухо» – пристрій для вимірювання шуму.
- 25.11.2015 «вухо» було змонтоване в 1-Б класі базової школи № 10 в Нисі. Шум прямо впливає на сприйняття дітей, їх втому, а також на професійні хвороби учителів.
- Електронне вухо досліджує шум також у лікарнях.

Висновки

На основі вищенаведеного можна констатувати:

1. Тиша лежить в основі того, що можна назвати ефективністю виховання та стверджувати про реалізацію виховних і дидактичних цілей.
2. Вибір методів та допоміжних засобів для реалізації виховних цілей повинен служити розвитку учнів, виявом якого є мінімізація їхньої небажаної поведінки.
3. Знання про загрози шуму та цінності тиші повинні використовувати як учні/вихованці, так і учителі/вихователі з метою досягнення учнями нових інтелектуальних, психічних та духовних можливостей.

Пропозиції для педагогічної практики. У ситуації наростання нервовості, підвищеної збудливості та депресії серед дітей і молоді потрібні планові виховні дії як у дошкільних закладах, так і в школах та в сім'ях, що мають на меті стишення, заспокоєння молодих людей. До них можна віднести такі, як:

- ліквідація наявних джерел шуму і не створювання нових
- пояснення дітям відмінностей у звукових явищах
- розважливе уникання надмірного шуму є бажаним виховним впливом
- прищеплення дітям такої поведінки, яка мала б за мету захист усіх, хто перебуває на території дошкільного закладу/школи, від

шкідливого впливу шуму на здоров'я, особливо дітей з особливими освітніми потребами

- тембр голосу учителя – дитина чутлива, як камертон, сприймає тембр голосу заспокійливий або збудливий
- заспокійливі забави за методом Марії Монтессорі
- відпочинок, релаксація, місце для відпочинку, лежання
- озеленення довкола шкіл та освітніх осередків.

Заходи навчальних закладів у Польщі. У базовій школі ім. Повстанців Великопольських у Скальмежицях учителі, які пильнують учнівське самоврядування, за допомогою учнів започаткували проект під назвою «Тихо, тихіше, ще тихіше». Учителі вирішили взяти на свої плечі тягар боротьби з тим, що називаємо «шкільним кошмаром». У щецінській гімназії №20 з інтеграційними відділами постала «кімната тиші». Учні з неповносправністю можуть там відпочити від шкільного гамору і виконати домашні завдання або з'їсти другий сніданок. Ми називаємо її кімнатою тиші. Вона виникла для того, щоб діти, особливо аутичні, могли тут проводити перерви, оскільки їм – через те, що вони легко впадають у нерви, – потрібен спокій.